

Бухгалтерський облік, контроль і аналіз

УДК 658.5.012.7

С.В. Бардаш, д.е.н., проф.

Київський національний торговельно-економічний університет

КОНТРОЛЬ РИЗИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Розглядаються шляхи розв'язання проблеми забезпечення ефективності прийнятих управлінських рішень в умовах невизначеності. Зокрема, за допомогою формування належного та достатнього фундаменту побудови системи ризик-орієнтованого внутрішнього контролю суб'єкта господарювання. Визначено, що здійснення контролю ризиків господарської діяльності є можливим за результатами визначення сутнісних характеристик та кількісних параметричних оцінок ризику.

Основу розв'язку поставленої проблеми становив розгляд поглядів науковців щодо здійснення контролю ризиків та їх сутності. Ідентифіковано основні характеристики ризику, на підставі чого уточнено поняття «господарський ризик». Обґрунтовано структуру ризику як складного об'єкта внутрішнього контролю.

Встановлено, що в системі об'єктів внутрішнього контролю ризику не є абсолютно новими об'єктами, адже носіями параметрів об'єктів, стан яких формує ризикотворні фактори вже відомі. Беззаперечно новими об'єктами внутрішнього контролю ризиків є ризикотворні фактори зовнішнього середовища, включення яких до переліку об'єктів внутрішнього контролю вимагатиме перегляду філософії контролю та уточнення його методології.

Ключові слова: ризик; господарський ризик; контроль ризиків; ризикотворні фактори.

Постановка проблеми. Суб'єкт господарювання не може поступово розвивати свій бізнес у агресивному конкурентному середовищі без врахування внутрішніх та зовнішніх економічних загроз. Запобігти цьому можна завдяки побудові системи економічної безпеки. Іншим варіантом є своєчасна ідентифікація таких загроз, а також їхня кількісна оцінка щодо їх можливого впливу на стратегію та тактику розвитку суб'єкта господарювання.

Нагальна вимога підвищення ефективності діяльності підприємств в умовах ринку зумовлює необхідність значного посилення ролі технологічного, методичного, інформаційного, організаційного, кадрового та інших видів забезпечення управління. З огляду на це, зростає потреба в удосконаленні внутрішнього контролю на всіх рівнях управління, стратегічному та оперативному, а також на рівні діяльності функціональних та інших структурних підрозділів суб'єкта господарювання. Необхідність здійснення внутрішнього контролю зумовлюється тим, що в умовах ринку виникає ризик прийняття неефективних рішень на усіх рівнях управління, що викликає потребу вдосконалення форм і методів внутрішнього контролю суб'єкта господарювання.

Саме за даної обставини останнім часом в теорії та практиці управління, а також теорії та практиці господарського контролю відбуваються суттєві зміни, пов'язані з їх проведенням на основі ризик-орієнтованого підходу. Це зумовлено тим, що ринкова економіка є тим середовищем, яке на відміну від планової економіки формує велику сукупність ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний час розгляду питання розвитку господарської діяльності в умовах невизначеності присвячено багато робіт, зокрема в галузі менеджменту. Такими науковцями, як К.В. Балдін, І.О. Бланк, С.М. Васін, В.В. Вітлінський, Г.І. Великоіваненко, С.М. Воробйов, В.М. Гранатуров, Л.Ф. Догіль, І.Ю. Івченко, А.О. Старостіна, В.А. Кравченко, Ф.Н. Філіна, В.С. Шутов, та іншими досліджувалися питання управління ризиками, у т. ч. питання контролю ризиків.

Теоретико-методичні аспекти управління ризиками, що виникають під час здійснення різних видів економічної діяльності, розглядаються й у дисертаціях В.С. Асаулка [1], В.Г. Лопатовського [9], О.Ю. Ничипорука [12], Н.М. Яркіної [17], а також інших науковців. При цьому погляди фахівців з управління на контроль як складову процесу управління ризиками не мають узгодженості, в роботах не розкривається методика контролю ризиків, що не може сприяти досягненню його ефективності.

Про необхідність здійснення контролю ризиків також зазначають у своїх роботах такі науковці, як Т.А. Бутинець, В.Ф. Максимова, В.П. Пантелеєв, С.М. Петренко та інші. Разом із тим у зазначених роботах, а також багатьох інших, не розкрита природа ризику як потенційного об'єкта контролю, не формалізовані його характеристики – параметри явища, встановлюючи які можна було б говорити про його контроль. Характеризуючи роботи, що були присвячені розв'язанню проблем контролю ризиків, слід зазначити про те, що у їх більшості розглядаються питання контролю ризиків у контексті структури систем COSO та COSO ERM. Однак слід визнати, що на даний час не існує жодних чітких рекомендацій як фактично контролювати ризики.

Певні розбіжності у питаннях контролю ризиків також спостерігаються у роботі В.П. Пантелеєва, який зазначає, що «Після виявлення ризиків управлінський персонал розглядає їх суттєвість та ймовірність і визначає належні способи управління ними» [14, С. 195], проте, якщо ризик – це ймовірність настання негативного наслідку, який визначається управлінським персоналом, пізніше, тоді що виявляється перед розглядом суттєвості та ймовірності.

В одній з фундаментальних праць, присвячених розвитку науки господарського контролю [3], її автор, Т.А. Бутинець, визнає, що ризик є новим об'єктом контролю, однак його параметричних оцінок не розкриває, що не дає відповіді на питання, а як саме слід контролювати ризики.

Існування різних підходів до розкриття сутності ризику не сприяє формуванню теорії та практики контролю ризиків, а також уповільнює запровадження вітчизняними суб'єктами господарювання ризик-орієнтованого внутрішнього контролю, у т. ч. ефективних систем управління ризиками, адже автори праць, які пропагують запровадження такої системи не дають відповідь на головне питання, які атрибутивні характеристики має ризик та яка його форма прояву. Відповідь на це питання дозволить усвідомити у який спосіб, за допомогою яких методичних прийомів контролю можна контролювати ризики.

Метою статті є визначення сутнісних характеристик ризику як об'єкта контролю в контексті реалізації щодо нього регламентованих контрольних повноважень..

Викладення основного матеріалу дослідження. Сьогодні, внаслідок нестабільності зовнішнього господарського середовища, продовжує поширюватися практика запровадження ризик-менеджменту. Управління господарськими ризиками є одним з найважливіших функціональних завдань менеджменту. На практиці цю сферу управління господарською діяльністю здебільшого виокремлюють у специфічний напрям діяльності менеджменту – ризик-менеджмент, – систему управління ризиками, що передбачає використання методів та інструментів, спрямованих на виявлення, ідентифікацію ризиків, розрахунок ймовірності їх настання, їх оцінку (визначення можливого розміру фінансових втрат) та нейтралізацію (внутрішню і зовнішню їх страхування тощо).

Погляди на сутність контролю та його прояви в процесі управління ризиками є різноманітними. В окремих наукових роботах контроль розглядається як:

- функція управління ризиками [13];
- конкретні процедури з мінімізації негативних наслідків ризиків; певні дії, методи, механізм [1];
- одна зі стадій управління ризиками (зазвичай завершальна), що забезпечує зворотній зв'язок між суб'єктом і об'єктом управління [7, 10];
- повноваження здійснюють вплив на ризики [7, 12].

У вітчизняній науковій літературі використовується поняття контролю безпосередньо як методу управління ризиками, набору певних процедур, здійснення певних дій. В.С. Асаулко [1], розглядаючи складові управління ризиками, виділяє такі методи управління ними: хеджування, резервування, диверсифікацію, контроль. На думку автора роботи [1], основна мета контролю, у даному випадку, полягає у здійсненні контролю за імовірністю настання ризику або чутливістю підприємства до ризику. На думку В.Г. Лопатовського [9], управління ризиками здійснюється у два етапи – оцінка та контроль ризиків. Останній, на думку автора, складається з планування, безпосередньо процедури впливу та спостереження наслідків. Контроль як етап або складова здійснення процесу управління ризиками розглядається й іншими науковцями. Так В.Ф. Залунін [7] визначає контроль як один із заключних етапів управління ризиками (після якого передбачено етапи оцінки управлінських дій та аналізу ефективності обраних методів), що передбачає можливість коригування обраного методу управління ризиками безпосередньо під час його реалізації. Н.М. Яркіна [17] розглядає контроль ризиків як етап управління ризиками, пояснення щодо сутності якого дає змогу аналізувати контроль як метод цілеспрямованого впливу на ризик. На думку автора роботи [17], контроль слід розглядати як заключну стадію управління ризиками, сутність якої полягатиме у визначенні ефективності та відповідності здійснених дій з управління ризиками запланованим діям. О.Ю. Ничипорук [12] розглядає контроль як складову управління ризиком, що виявляється у мінімізації ризиків або укладанні строкових угод, поряд з тим, автором роботи [12] отожднюється поняття управління ризиками та контроль ризиків. А.О. Овчаров [13] характеризує функцію контролю в системі управління ризиками як пасивну, покликану забезпечувати керівні структури

інформацією про фактичне виконання команд. Крім того, контроль також розглядається як повноваження щодо здійснення впливу на ризику. Такої думки, наприклад, дотримується В.Ф. Залунін [7].

Отже, при загальному розумінні важливості ідентифікації та впливу ризиків на діяльність у сфері господарювання, підходи до тлумачення їх сутності мають певні відмінності, адже під ризиком розуміється:

- потенційно існуюча ймовірність втрати ресурсів і недоотримання доходів [3, С. 202];
- усвідомлена можливість небезпеки; можливість збитків або неуспіху в якійсь справі [4, С. 503];
- непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками, зумовлених певними діями або рішеннями, які мають місце у майбутньому [6, С. 244];
- вірогідність виникнення збитків або зниження доходів порівняно з прогнозованим варіантом [10, С. 501];
- можливість настання будь-якої події, яка може мати вплив на досягнення цілей [11];
- кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення негативних наслідків від здійснення господарської діяльності та можливий розмір втрат від них [15].

Сутнісні характеристики розкриваються через такі поняття, як: потенційно існуюча ймовірність ... [3, С. 202]; усвідомлена можливість ...; можливість ... [4, С. 503]; можливість настання ... [11]; непередбачуваність і можливість настання ... [6, С. 244]; вірогідність виникнення ... [10, С. 501]; кількісна міра небезпеки, що враховує ймовірність виникнення ... [15]. Отже, ризик – це можливість або вірогідність настання певної події з негативними наслідками.

Загальновідомо, що ймовірність – це характеристика міри можливості випадкових подій. Однак, як можна контролювати можливість або ймовірність, використовуючи наявний методичний інструментарій контролю? На дане питання сучасна парадигма контролю чіткої відповіді не надає. Визначена поліморфність сутності ризику не заперечує його розгляду як ймовірності настання негативних наслідків, які можуть або не можуть мати вплив на досягнення сформованих цілей. На підставі наведеного визначення ризик також можна розглядати і як ймовірність відхилення від очікуваного результату, яка формується суб'єктивними факторами (порушеннями у процесі одержання результату) та / або об'єктивними факторами природного та техногенного характеру.

Ризик є явищем ймовірнісним, наслідки якого негативно впливають на досягнення мети певної діяльності. До того ж ризик не є сталою категорією та постійною величиною. Його перманентність зумовлена багатьма чинниками зовнішнього та внутрішнього середовища відносно такої діяльності. Така властивість ризику призводить до того, що він не підлягає узагальненню, є суто індивідуальним та формується під впливом особливостей, притаманних тільки певному суб'єкту господарювання, зокрема: рівню та досконалості нормативно-правового регламентування виду економічної діяльності, складності технологічного забезпечення її проведення, складності та рівню узгодженості організаційної структури управління, конкурентному середовищу, складності технологічного процесу, складу та стану матеріально-технічної бази, надійності партнерів, кваліфікації спеціалістів тощо, а головне, змісту стратегії діяльності та особливостям тактики її реалізації.

У сфері господарювання такий ризик розглядається як господарський. Слід констатувати, що даний термін трактується не однозначно. Так, на думку автора роботи [14], «Під господарським ризиком підприємства розуміють *невизначеність* (виділення курсивом автора) внаслідок відсутності інформації, що за таких умов не гарантує повного та однозначного досягнення позитивного результату» [14, С. 193]. Є й абсолютно інша за змістом дефініція, згідно з якою під господарським ризиком «розуміється *виробничо-комерційна діяльність* (виділення курсивом автора) в умовах невизначеності через недостатню поінформованість, вплив зовнішніх чинників, за якої не гарантується отримання прибутку» [5, С. 133]. Розгляд господарського ризику як невизначеності внаслідок недостатньої інформованості розкриває підходи до причин появи ризику, а також розкриває підхід до його уникнення, – забезпечення максимальної або достатньої поінформованості щодо здійснення господарських операцій, господарських процесів та видів господарської діяльності суб'єкта господарювання. На думку Б.Н. Соколова, «Під ризиками господарської діяльності організації розуміється можливість втрати нею ліквідності і (або) поява фінансових втрат (збитків), пов'язаних із внутрішніми і зовнішніми чинниками, що впливають на діяльність організації» [16, С. 8].

Узагальнюючи наведені підходи до тлумачення поняття «господарський ризик», можна виділити його основні характеристики, зокрема: 1) економічна природа, об'єктивність прояву; 2) вірогідність настання; 3) формування під впливом зовнішнього та внутрішнього економічного середовища; 4) невизначеність наслідків; 5) негативний характер очікуваних наслідків; 6) нестабільність рівня ризику, що значно змінюється під впливом численних об'єктивних і суб'єктивних чинників, які перебувають у динаміці; 7) суб'єктивність оцінки, яка зумовлена різним рівнем повноти і достовірності інформаційної бази, кваліфікації та досвіду осіб, які оцінюватимуть ризику.

Враховуючи викладене, під господарським ризиком слід розуміти ймовірність настання негативних наслідків для суб'єктів господарювання, яка формується під впливом недостатності або недостовірності

інформації, на підставі якої приймаються управлінські рішення. Дані наслідки формують певну небезпеку, яка може зумовити втрати, загрожує реалізації поставленої мети та в основі якої передусім є безпідставний та нераціональний характер управлінських рішень. Розв'язати проблему недостатності або недостовірності інформації можна шляхом проведення контролю. Зменшення рівня випадковості також забезпечується шляхом проведення контролю. Останній також впливає й на рівень нераціональності під час прийняття управлінських рішень.

За умов визначених основних характеристик ризику, питання визначення процедур контролю залишається остаточно не розв'язаним. Найвні класичні методичні прийоми господарського контролю не дозволяють ідентифікувати ймовірність настання негативного наслідку, яку можна передбачити лише шляхом її розрахунку. У зв'язку з викладеним, постає ще одне питання, – якщо ризики мають контролюватися, вони мають бути об'єктами контролю, відповідно, ризик має бути параметризований для застосування під час контролю принципу компаративності.

Відповідь на дане запитання доцільно сформулювати через розгляд природи об'єктів контролю. Огляд проведених досліджень з питань ідентифікації об'єктів внутрішнього контролю, викладених у працях Т.А. Бутинець, В.Ф. Максимової, В.П. Пантелеєва, С.М. Петренко та інших науковців свідчить, що навіть з такого відносно простого питання теорії господарського контролю єдності поглядів не досягнуто. Разом з цим, можна виділити більш-менш узагальнену позицію з даного питання, згідно з якою інтегрованим об'єктом контролю є господарська система, головними елементами якої є ресурси, процеси, результати та відносини, що передують, виникають під час та за наслідками господарської діяльності (функціонування господарської системи). Графічно зазначена позиція викладена на рисунку 1.

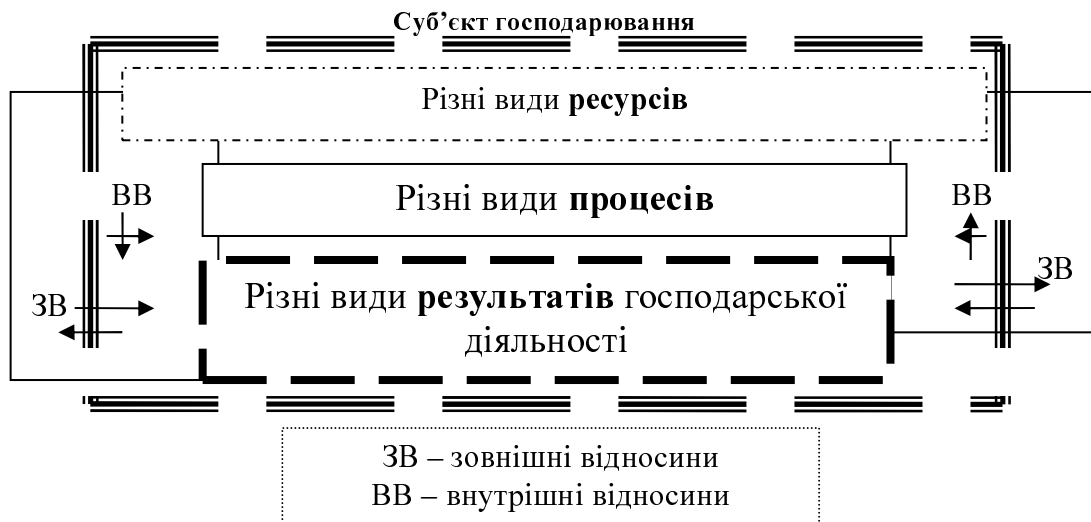

Рис. 1. Об'єкти внутрішнього контролю суб'єкта господарювання

Об'єкти внутрішнього контролю, наведені на рисунку 1, охарактеризовані у монографії [8], тому, виходячи з мети даного дослідження, їх сутність не розглядатиметься.

Отже, повертаючись до сформульованої позиції, що ризик є новим об'єктом контролю [3], слід здійснити спробу її доведення.

Об'єктами контролю в узагальненому розумінні є дії, події, явища, процеси, що відбуваються або відбулися, мають матеріальну форму (фізичні параметри: вага, кількість, довжина тощо) або нематеріальну форму, проте обов'язково документально оформленні та, як наслідок, визнані фактами господарського життя.

Виходячи з викладеної позиції, контроль ризиків як характеристики міри можливості негативного впливу випадкових подій є суттєво ускладненим. На нашу думку, контролювати ризики слід шляхом здійснення контролю ризикотворних факторів – дій, подій, явищ, процесів, наслідки яких можуть формувати негативний вплив на досягнення визначених цілей суб'єкта управління. Відповідно, зміст такого контролю становитиме ідентифікація параметрів ризикотворних факторів. Отже, фактично, ризик можна розглядати як складну конструкцію, що складається з ризикотворного фактору, його впливу на процес досягнення очікуваного результату господарювання та безпосереднього наслідку такого впливу на досягнутий результат господарської діяльності.

Розглянемо сформульовану конструкцію ризику.

Зокрема, під ризикотворними факторами, першою складовою ризику як об'єкта контролю, слід розглядати дії, події, явища, процеси та їх наслідки, що відбуваються як у зовнішньому, так і внутрішньому середовищі суб'єкта господарювання. Щодо внутрішнього середовища суб'єкта

господарювання, то такими об'єктами контролю є об'єкти, зображені на рисунку 1. Ризикотворними факторами зовнішнього середовища є, наприклад, інфляція, конкуренція, доступ до ресурсів тощо. Варто зазначити, що відносно внутрішнього контролю зовнішніх ризикотворних факторів виникатиме проблема методологічного характеру, однак і її розв'язання є можливим.

Необхідно визнати, що важливість визначення та врахування ризикотворних факторів вже знайшли широке застосування у частині реалізації державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності [14]. Разом з тим, з усіх постанов Кабінету Міністрів України, які були введені в дію на виконання прикінцевих положень Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» протягом 2008–2009 рр., 29 постанов Кабінету Міністрів України визначають фактори, які формують ризики пов'язані з загрозами для здоров'я, навколишнього середовища (технічні, технологічні, екологічні ризики), та не розглядають ризики, що мають відношення до економіки суб'єкта господарювання. І лише 12-ма постановами Кабінету Міністрів України визначені фактори, які формують безпосередньо господарський ризик [2]. Зокрема, до таких основних ризикотворних факторів може належати:

- обсяг річної реалізації продукції, товарів і послуг;
- порушення суб'єктом господарювання державної дисципліни цін;
- коливання цін на продукцію, товари і послуги, що спостерігається протягом одного або шести місяців;
- повнота нарахування та сплати внесків у межах загальнообов'язкового державного пенсійного та соціального страхування;
- виробництво, випуск і реалізація продукції, яка може застосовуватися не за призначенням;
- строки проведення господарської діяльності;
- річний обсяг споживання паливно-енергетичних ресурсів;
- внесення обов'язкових платежів до бюджету та дотримання інших зобов'язань фінансового характеру;
- обсяг фонду оплати праці.

Друга складова ризику – вплив ризикотворного фактору на процес досягнення результату або засіб досягнення результату (господарські процеси) – може контролюватися шляхом моніторингу інформації про зміни або стан параметрів процесу або засобу (інструменту) досягнення результату. За такого підходу фактичними проявами другої складової ризику будуть також об'єкти, наведені на рисунку 1. Фактично – це поточний контроль параметрів об'єктів внутрішнього контролю.

Третя складова ризику – безпосередній результат впливу ризикотворного фактору на досягнутий результат – має контролюватися у спосіб ідентифікації остаточних параметрів на звітну дату, що в теорії господарського контролю розглядається як наступний або ретроспективний контроль.

Складна структура ризику як об'єкта контролю обумовлює запровадження перманентного внутрішнього контролю, в основу якого має бути покладено інформаційне спостереження за параметрами його об'єктів. Такий підхід для контролю внутрішніх ризиків може бути реалізований з обов'язковим звітуванням центрів доходів та центрів витрат перед суб'єктом контролю ризиків за визначеною періодичністю. Контроль внутрішніх ризиків має бути доповнений прийомами фактичного та документального контролю з метою перевірки достовірності звітної інформації. Види та частота застосування таких методичних прийомів залежатиме від показників звітності.

Контроль зовнішніх ризиків матиме суттєві відмінності, які полягатимуть лише у моніторингу попередньо визначених інтервалів параметрів ризикотворних факторів.

Висновки та перспективи подальших розробок. Діяльність суб'єктів господарювання у конкурентному середовищі може бути ефективною лише за рахунок контролю ризиків, що обумовлені змінами зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовища та якій може надавати найкращий результат завдяки запровадженню системи ризик-менеджменту. У межах даної системи завдання контролю полягатимуть у ідентифікації, оцінці ризиків, а також контролю наслідків реалізованих управлінських рішень в частині мінімізації їх впливу.

Процедури ідентифікації ризиків набувають можливості завдяки параметризації ризиків. У межах реалізації заходів контролю щодо ризику, під останнім слід розуміти інтегрований об'єкт, який складається з ризикотворного фактору, його впливу на процес та впливу на результат процесу.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що в системі об'єктів внутрішнього контролю ризику не є абсолютно новими об'єктами, адже носії параметрів об'єктів, стан яких формує ризикотворні фактори, вже відомі. Беззаперечно новими об'єктами внутрішнього контролю ризиків є ризикотворні фактори зовнішнього середовища – події, дії, явища, операції, процеси та їх результати, контроль яких в умовах чинної філософії внутрішнього контролю є неможливий, адже це суперечить його концептуальній основі, – «контролю підлягають лише ті об'єкти, щодо яких можливо управління». Доведення необхідності зміни філософії та концептуальної основи внутрішнього контролю, а також

визначення методичного забезпечення здійснення внутрішнього контролю ризиків є перспективою подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Асаулко В.С. Підвищення ефективності управління валютними ризиками туристичних підприємств : дис. ... к.е.н. : 08.00.04 / В.С. Асаулко ; Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімф., 2009. – 248 с.
2. Бардаш С.В. Економічний контроль в Україні: системний підхід : монографія / С.В. Бардаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 656 с.
3. Бутинець Т.А. Розвиток науки господарського контролю: проблеми теорії, методології, практики : монографія / Т.А. Бутинець. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 772 с.
4. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704 с.
5. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. ; за ред. С.В. Мочерного. – Т. 1. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
6. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. ; за ред. С.В. Мочерного. – Т. 2. – Львів : Світ, 2006. – 568 с.
7. Залунін В.Ф. Організація управління економічним ризиком підприємств невиробничої сфери в умовах ринку / В.Ф. Залунін // Сталій розвиток економіки. – 2013. – № 2 (19). – С. 262–267.
8. Контроль у системі інноваційного менеджменту підприємства : монографія / Є.І. Мних, С.В. Бардаш, О.А. Шевчук та ін. ; за ред. Мних Є.В. – Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2011. – 452 с.
9. Лопатовський В.Г. Управління ризиками підприємств за умов нестабільного зовнішнього середовища : дис. ... к.е.н. : 08.00.04 / В.Г. Лопатовський ; Нац. ун-т харч. технологій. – К., 2008. – 187 с.
10. Мескон М.Х. Основы менеджмента / М.Х. Мескон, М.Альберт, Ф.Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1992. – 702 с.
11. Міжнародні професійні стандарти внутрішнього аудиту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iaa-ru.ru/inner_auditor/standard/.
12. Ничипорук О.Ю. Ризики в сільському господарстві: виявлення, оцінка, управління : дис. ... к.е.н. : 08.07.02 / О.Ю. Ничипорук ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2002. – 171 с.
13. Овчаров А.О. Моделирование управления рисками в туристско-рекреационных системах / А.О. Овчаров // Страховое дело. – 2008. – № 6. – С. 33–44.
14. Пантелеев В.П. Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація : монографія / В.П. Пантелеев ; Державна академія статистики, обліку та аудиту. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. – 491 с.
15. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Закон України від 2007 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007. – № 29. – ст. 389.
16. Соколов Б.Н. Системы внутреннего контроля (организация, методика, практика) / Б.Н. Соколов. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 442 с.
17. Яркіна Н.Н. Управління підприємницьким ризиком підприємств океанічного рибальства : дис. ... к.е.н. : 08.06.01 / Н.М. Яркіна ; Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Х., 2005. – 205 с.

БАРДАШ Сергій Володимирович – доктор економічних наук, професор Київського національного торговельно-економічного університету.

Наукові інтереси:

– внутрішній контроль у приватному секторі економіки.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2014.